

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Για την προέλευση των ιδεών μας

ΟΛΕΣ ΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ του ανθρώπινου νου αναλύονται σε 1
δύο διακριτά είδη, τα οποία θα ονομάσω ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ και
ΙΑΨΕΙΣ. Η μεταξύ τους διαφορά συνίσταται στον βαθμό δύ-
ναμης και ζωντάνιας με τον οποίο έρχονται στον νου και
περινούν στη σκέψη ή στη συνείδησή μας. Τις αντιλήψεις που
εισέρχονται με τη μεγαλύτερη δύναμη και βία μπορούμε να
τις ονομάσουμε εντυπώσεις. Υπό αυτό το όνομα συμπερι-
λαμβάνω όλα τα αισθήματα, τα πάθη και τις συγκινήσεις μας
όπως αυτά κάνουν την πρώτη τους εμφάνιση στην ψυχή. Με
τη λέξη ιδέες εννοώ τα αμυδρά είδωλα των εντυπώσεων στη
σκέψη και στον συλλογισμό. Τέτοια είναι, για παράδειγμα,
όλες οι αντιλήψεις που προκαλούνται από όσα λέγονται εδώ,
με μόνη εξαίρεση εκείνες που προκύπτουν από την όραση
και την αφή, καθώς και την άμεση ευχαρίστηση ή την ανησυ-
χία που μπορεί να προκαλούν. Δεν είναι αναγκαίο, πιστεύω,
να χρησιμοποιήσω πολλές λέξεις για να εξηγήσω αυτή τη διά-
κριση. Εύκολα μπορεί να αντιληφθεί ο καθένας τη διαφορά
ανάμεσα στο αισθάνεσθαι και στο σκέπτεσθαι. Οι συνήθεις
βαθμοί τους διακρίνονται εύκολα. Παρ' όλα αυτά, σε ορι-
σμένες περιπτώσεις είναι δυνατόν να πλησιάζουν πολύ μετα-
ξύ τους. Έτσι, στον ύπνο, στον πυρετό, στην τρέλα ή σε κά-
ποιες πολύ βίαιες συγκινήσεις της ψυχής οι ιδέες μας ενδέχε-
ται να πλησιάζουν τις εντυπώσεις μας. Από την άλλη πλευ-
ρά, συμβαίνει μερικές φορές οι εντυπώσεις μας να είναι τό-

σο αμυδρές και αδύναμες, που να μην μπορούμε να τις διακρίνουμε από τις ιδέες μας. Ωστόσο, παρά τη μεγάλη ομοιότητα σε λίγες περιπτώσεις, οι εντυπώσεις και οι ιδέες είναι γενικώς τόσο διαφορετικές, ώστε κανείς να μη δυσκολεύεται να τις κατατάσσει σε διαφορετικές κατηγορίες και να αποδίδει στην καθεμία ένα ξεχωριστό όνομα για να δηλώσει τη διαφορά.¹

Υπάρχει και άλλη μια διαίρεση των αντιλήψεών μας, που 2
θα ήταν χρήσιμο να την παρατηρήσουμε και η οποία εφαρμόζεται και στις εντυπώσεις και στις ιδέες. Η διαίρεση αυτή συνίσταται σε ΑΠΛΕΣ και ΣΥΝΘΕΤΕΣ. Οι απλές αντιλήψεις (εντυπώσεις και ιδέες) είναι τέτοιες ώστε να μην επιδέχονται καμία διάκριση ή διαχωρισμό. Οι σύνθετες είναι ενάντιες σε αυτές και μπορούν να διακριθούν σε μέρη. Μολονότι ένα επιμέρους χρώμα, μια γεύση και μια οσμή είναι ποιότητες ενωμένες από κοινού σε ένα μήλο, μπορεί εύκολα να αντιληφθεί κανείς ότι δεν είναι ένα και το αυτό, αλλά ότι μπορούν να διακριθούν τουλάχιστον η μία από την άλλη.

Έχοντας επιβάλει μια τάξη και έχοντας διευθετήσει τα 3
αντικείμενά μας με τις διαιρέσεις αυτές, μπορούμε τώρα να επιδοθούμε στη διερεύνηση των ποιότητων και των σχέσεών τους με ακόμη μεγαλύτερη ακρίβεια. Το πρώτο πράγμα που χτυπάει στο μάτι είναι η μεγάλη ομοιότητα ανάμεσα στις εντυπώσεις και στις ιδέες ως προς κάθε άλλο χαρακτηριστικό εκτός του βαθμού δύναμης και ζωντάνιας. Οι δεύτερες

1. Χρησιμοποίησά εδώ τους όρους αυτούς, εντύπωση και ιδέα, με διαφορετική σημασία από τη συνήθη, και ελπίζω να μου επιτραπεί αυτή η ελευθερία. Ενδέχεται, μάλιστα, να αποκαθιστώ την πρωταρχική σημασία της λέξης ιδέα, την οποία είχε διαστρέψει ο κ. Λοκ κάνοντάς την να αντιπροσωπεύει όλες μας τις αντιλήψεις. Με τον όρο εντύπωση δεν θα ήθελα να θεωρηθεί ότι εκφράζω τον τρόπο με τον οποίο παράγονται στην ψυχή οι ζωηρές αντιλήψεις μας, αλλά απλώς τις αντιλήψεις καθαυτές, για τις οποίες δεν υπάρχει ιδιαίτερο όνομα ούτε στην αγγλική ούτε σε καμία άλλη γλώσσα από όσες γνωρίζω.

φαίνεται να είναι, κατά κάποιον τρόπο, οι αντανakλάσεις των πρώτων, έτσι ώστε όλες οι αντιλήψεις του νου να είναι διπλές και να εμφανίζονται και ως εντυπώσεις και ως ιδέες. Όταν κλείνω τα μάτια μου και σκέφτομαι το δωμάτιό μου, οι ιδέες που σχηματίζω είναι ακριβείς αναπαραστάσεις των εντυπώσεων που αισθάνθηκα. Δεν υπάρχει λεπτομέρεια των δεύτερων που να μη βρεθεί στις πρώτες. Επισκοπώντας τις υπόλοιπες αντιλήψεις μου, εξακολουθώ να παρατηρώ την ίδια ομοιότητα και αναπαραστατικότητα. Ιδέες και εντυπώσεις μοιάζουν να αντιστοιχούν πάντα μεταξύ τους. Το γεγονός αυτό μου φαίνεται αξιοσημείωτο και έλκει την προσοχή μου για λίγο.

Ύστερα από μια πιο ακριβή επισκόπηση, βρίσκω ότι η 4
αρχική εντύπωση με έχει παρασύρει πολύ μακριά και ότι θα πρέπει να κάνω χρήση της διάκρισης των αντιλήψεων σε απλές και σύνθετες ώστε να περιορίσω τη γενική κρίση ότι όλες οι ιδέες και οι εντυπώσεις μας είναι όμοιες. Παρατηρώ ότι για πολλές από τις σύνθετες ιδέες μας ποτέ δεν υπήρξαν εντυπώσεις στις οποίες να αντιστοιχούν και ότι πολλές από τις σύνθετες εντυπώσεις μας ποτέ δεν αντιγράφονται ακριβώς ως ιδέες. Μπορώ να βγάλω από τη φαντασία μου μια πόλη όπως η Νέα Ιερουσαλήμ, με δρόμους στρωμένους με χρυσάφι και με τοίχους από ρουμπίνια, μολονότι δεν έχω δει ποτέ κάτι τέτοιο. Το Παρίσι το έχω δει, θα μπορούσα όμως να διαβεβαιώσω ότι μπορώ να σχηματίσω μια ιδέα αυτής της πόλης που να αναπαριστά με ακρίβεια όλους τους δρόμους και τα σπίτια της στις πραγματικές και ακριβείς αναλογίες τους;

Αντιλαμβάνομαι, λοιπόν, ότι, μολονότι υπάρχει γενικώς 5
μεγάλη ομοιότητα μεταξύ των σύνθετων εντυπώσεων και των ιδεών μας, εντούτοις ο κανόνας ότι οι δεύτερες είναι ακριβή αντίγραφα των πρώτων δεν είναι καθολικά αληθής. Στη συνέχεια πρόκειται να εξετάσουμε τι συμβαίνει στην περι-

πτωση των απλών αντιλήψεών μας. Έπειτα και από την πιο ακριβή εξέταση για την οποία είμαι ικανός, τολμώ να ισχυριστώ ότι εδώ ο κανόνας ισχύει χωρίς καμία εξαίρεση: Κάθε απλή ιδέα αντιστοιχεί σε μια απλή εντύπωση, στην οποία μοιάζει, και για κάθε απλή εντύπωση υπάρχει μια αντίστοιχη ιδέα. Η ιδέα του κόκκινου που σχηματίζουμε στο σκοτάδι και η εντύπωση που χτυπάει στο μάτι μας κατά την ανατολή του ήλιου διαφέρουν μόνο ως προς τον βαθμό και όχι ως προς τη φύση τους. Είναι αδύνατον να αποδείξουμε διά τεκμηρίων ότι ισχύει το ίδιο για όλες τις απλές εντυπώσεις και ιδέες μας απαριθμώντας τες μία προς μία. Ο καθένας μπορεί να ικανοποιηθεί εν προκειμένω εξετάζοντας όσο περισσότερες περιπτώσεις επιθυμεί. Εάν όμως κάποιος αμφισβητούσε αυτή την καθολική ομοιότητα, δεν θα είχα άλλον τρόπο να τον πείσω από το να του ζητήσω να δείξει μία απλή εντύπωση για την οποία να μην υπάρχει η αντίστοιχη ιδέα ή μία απλή ιδέα που να μην αντιστοιχεί σε μια εντύπωση. Εάν δεν ανταποκριθεί σε αυτή την πρόκληση – και είναι βέβαιο ότι δεν θα μπορέσει –, μπορούμε από τη σιωπή του και από τη δική μας παρατήρηση να εδραιώσουμε το συμπέρασμά μας:

Καταλήγουμε, έτσι, ότι όλες οι απλές ιδέες και εντυπώσεις μοιάζουν η μία με την άλλη. Και, καθώς οι σύνθετες σχηματίζονται από τις απλές, μπορούμε να ισχυριστούμε γενικά ότι αυτά τα δύο είδη αντιλήψεων βρίσκονται σε πλήρη αντιστοιχία. Έχοντας ανακαλύψει αυτή τη σχέση, που δεν απαιτεί περαιτέρω εξέταση, είμαι περιέργος να βρω κάποιες άλλες από τις ποιότητές τους. Ας εξετάσουμε τι συμβαίνει με την ύπαρξή τους, καθώς και ποιες από τις εντυπώσεις και τις ιδέες είναι αιτίες και ποιες αποτελέσματα.

Η πλήρης διερεύνηση του ερωτήματος αυτού είναι το αντικείμενο της ανά χειράς πραγματείας. Επομένως, επί του παρόντος θα ήμασταν ευχαριστημένοι εάν θεμελιώναμε τη

γενική πρόταση ότι όλες οι απλές ιδέες μας, όταν εμφανίζονται για πρώτη φορά, προέρχονται από απλές εντυπώσεις, στις οποίες αντιστοιχούν και τις οποίες αναπαριστούν με ακρίβεια.

Αναζητώντας φαινόμενα που να αποδεικνύουν διά τεκμηρίων αυτή την πρόταση, βρίσκω μόνο δύο είδη, όμως σε καθένα από τα δύο είδη αυτά είναι προφανή, πολυάριθμα και αναμφίλεκτα. Κατ' αρχάς βεβαιώνομαι, ύστερα από νέα επισκόπηση, για ό,τι έχω ήδη ισχυριστεί, ότι δηλαδή κάθε απλή εντύπωση συνοδεύεται από μια αντίστοιχη ιδέα και κάθε απλή ιδέα από μια αντίστοιχη εντύπωση. Από τη σταθερή σύζευξη των όμοιων αντιλήψεων συμπεραίνω αμέσως ότι υπάρχει στενή σύνδεση μεταξύ των αντίστοιχων εντυπώσεων και ιδεών και ότι η ύπαρξη της μιας έχει σημαντική επίδραση σε εκείνη της άλλης. Αυτή η σταθερή σύζευξη σε έναν άπειρο αριθμό περιπτώσεων δεν μπορεί να προκύπτει τυχαία, αλλά αποδεικνύει διά τεκμηρίων σαφώς την εξάρτηση των εντυπώσεων από τις ιδέες ή των ιδεών από τις εντυπώσεις. Για να μπορέσω να γνωρίσω τη φορά αυτής της σχέσης εξάρτησης, εξετάζω τη σειρά της πρώτης εμφάνισής τους. Η σταθερή εμπειρία μου δείχνει ότι οι απλές εντυπώσεις πάντοτε προηγούνται των αντίστοιχων ιδεών, χωρίς ποτέ να εμφανίζονται με αντίστροφη σειρά. Για να δώσω σε ένα παιδί την ιδέα του πορφυρού ή του πορτοκαλί, του γλυκού ή του πικρού, του παρουσιάζω τα σχετικά αντικείμενα – ή, με άλλα λόγια, του παρέχω αυτές τις εντυπώσεις. Ποτέ όμως δεν ενεργώ τόσο παράλογα ώστε να επιδιώξω να παραγάγω τις εντυπώσεις διεγείροντας τις ιδέες. Οι ιδέες μας δεν παράγουν τις αντίστοιχες εντυπώσεις τους άμα τη εμφανίσει τους, ούτε αντιλαμβανόμαστε κάποιο χρώμα ή αισθανόμαστε κάποιο αίσθημα απλώς με το να το σκεφτούμε. Από την άλλη πλευρά, ανακαλύπτουμε ότι κάθε εντύπωση, είτε του νου είτε του σώματος, ακολουθείται σταθερά από μια ιδέα που

της μοιάζει και που διαφέρει μόνο ως προς τον βαθμό δύναμης και ζωντάνιας. Η σταθερή σύζευξη των όμοιων αντιλήψεών μας είναι η πειστική απόδειξη διά τεκμηρίων ότι οι μεν είναι αιτίες των δε, και η προτεραιότητα των εντυπώσεων ισοδύναμη απόδειξη ότι αυτές είναι οι αιτίες των ιδεών μας και όχι οι ιδέες μας οι αιτίες των εντυπώσεών μας.

9 Για να το επικυρώσω αυτό εξετάζω ένα άλλο ολοφάνερο και πειστικό φαινόμενο: Κάθε φορά που, εξαιτίας ίσως κάποιου ατυχήματος, εμποδίζεται η λειτουργία των ικανοτήτων που προκαλούν εντυπώσεις (όπως όταν κάποιος γεννιέται τυφλός ή κουφός), τότε δεν χάνονται μόνο οι εντυπώσεις αλλά και οι αντίστοιχες ιδέες τους, έτσι ώστε ποτέ να μην εμφανίζεται στον νου το παραμικρό ίχνος καμίας από αυτές. Και αυτό δεν αληθεύει μόνο όταν τα όργανα των αισθήσεων είναι τελείως κατεστραμμένα αλλά και όταν δεν έχουν ποτέ ενεργοποιηθεί ώστε να παραγάγουν μια συγκεκριμένη εντύπωση. Δεν μπορούμε να σχηματίσουμε μέσα μας ακριβή ιδέα της γεύσης του ανανά χωρίς να τον έχουμε γευτεί πραγματικά.

10 Υπάρχει όμως ένα αντιφατικό φαινόμενο που θα μπορούσε να αποδείξει διά τεκμηρίων ότι δεν είναι απολύτως αδύνατον οι ιδέες να προηγούνται των αντίστοιχων εντυπώσεων. Εύκολα θα γίνει αποδεκτό, πιστεύω, ότι οι διάφορες διακριτές ιδέες χρωμάτων, τα οποία εισέρχονται με τη βοήθεια των ματιών, ή εκείνες των ήχων, οι οποίοι μεταβιβάζονται με τη βοήθεια των αυτιών, είναι πράγματι διαφορετικές μεταξύ τους, παρ' όλο που την ίδια στιγμή μοιάζουν. Τώρα, εάν αυτό αληθεύει για τα διαφορετικά χρώματα, δεν πρέπει να είναι λιγότερο αληθές όσον αφορά τις διαφορετικές αποχρώσεις του ίδιου χρώματος: Καθεμία από αυτές παράγει μια διακριτή ιδέα, ανεξάρτητη από τις άλλες. Εάν το αρνιόμασταν αυτό, θα ήταν δυνατόν, μέσα από τη συνεχή διαβάθμιση των αποχρώσεων, να περάσουμε χωρίς να το κατα-

λάβουμε από ένα χρώμα στο πλέον αντίθετό του. Και, εάν δεν δεχτούμε ότι οι ενδιάμεσες αποχρώσεις είναι διαφορετικές, δεν μπορούμε να αρνηθούμε, χωρίς να παραλογιζόμαστε, ότι και τα χρώματα στα δύο άκρα του φάσματος είναι όμοια. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι υπάρχει κάποιος που, επωφελούμενος της οράσεώς του για τριάντα χρόνια, έχει εξοικειωθεί πολύ καλά με όλων των ειδών τα χρώματα, εκτός από μία συγκεκριμένη απόχρωση του μπλε, για παράδειγμα, την οποία δεν έτυχε να δει ποτέ. Εάν του εκθέσουμε όλες τις διαφορετικές αποχρώσεις του συγκεκριμένου χρώματος [του μπλε] εκτός από αυτή τη μοναδική, προχωρώντας βαθμιαία από την πιο βαθιά στην πιο ανοιχτή, είναι σαφές ότι θα αντιληφθεί ένα κενό εκεί όπου λείπει η εν λόγω απόχρωση και θα γίνει αισθητό ότι υπάρχει μεγαλύτερη απόσταση ανάμεσα στις γειτονικές της αποχρώσεις από ό,τι ανάμεσα στις υπόλοιπες. Και τώρα ερωτώ: Είναι δυνατόν αυτός ο άνθρωπος με τη φαντασία του να αναπληρώσει την έλλειψη, δημιουργώντας από μόνος του την ιδέα της συγκεκριμένης απόχρωσης, μολονότι δεν την έχει ποτέ σχηματίσει με τη βοήθεια των αισθήσεών του; Πιστεύω πως λίγοι δεν θα συμφωνούσαν ότι κάτι τέτοιο είναι δυνατόν, και αυτό θα μπορούσε ίσως να αποτελέσει μια απόδειξη διά τεκμηρίων ότι οι απλές ιδέες δεν προέρχονται πάντα από τις αντίστοιχες εντυπώσεις – αν και η περίπτωση αυτή είναι τόσο ιδιαίτερη και μοναδική, που ίσως δεν αξίζει καν να την επισημάνουμε, και σίγουρα δεν πρέπει για αυτήν και μόνο να τροποποιήσουμε το γενικό αξίωμά μας.

11 Εκτός όμως από αυτή την εξαίρεση, δεν θα ήταν άστοχο να σημειώσουμε στο σημείο αυτό ότι η αρχή της προτεραιότητας των εντυπώσεων έναντι των ιδεών πρέπει να γίνει κατανοητή με έναν ακόμη περιορισμό: Όπως οι ιδέες μας είναι είδωλα των εντυπώσεών μας, έτσι μπορούμε να σχηματίσουμε δευτερογενείς ιδέες που είναι είδωλα των πρωτο-

γενών, όπως προκύπτει από τον ίδιο τον συλλογισμό που τις αφορά. Για την ακρίβεια, δεν πρόκειται για μια εξαίρεση στον κανόνα, αλλά μάλλον για εξήγησή του. Οι ιδέες παράγουν είδωλα του εαυτού τους ως νέες ιδέες, αλλά, καθώς οι πρώτες ιδέες υποτίθεται ότι προέρχονται από εντυπώσεις, εξακολουθεί να ισχύει ότι όλες οι απλές ιδέες απορρέουν, είτε άμεσα είτε έμμεσα, από τις αντίστοιχες εντυπώσεις τους.

Αυτή, λοιπόν, είναι η πρώτη αρχή που θεμελιώνω στην επιστήμη της ανθρώπινης φύσης, και δεν θα έπρεπε να την περιφρονήσουμε εξαιτίας της φαινομενικής της απλότητας. Πράγματι, αξίζει να σημειωθεί ότι το ερώτημα που αφορά την προτεραιότητα των εντυπώσεων ή των ιδεών μας είναι στην ουσία το ίδιο – αν και διατυπωμένο με διαφορετικούς όρους – με εκείνο που είχε προκαλέσει τόσο θόρυβο όταν συζητιόταν: Υπάρχουν έμφυτες ιδέες ή όλες οι ιδέες προέρχονται από την αίσθηση και τον αναστοχασμό; Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι φιλόσοφοι, για να αποδείξουν διά τεκμηρίων ότι οι ιδέες της έκτασης και του χρώματος δεν είναι έμφυτες, δεν κάνουν τίποτα περισσότερο από το να δείχνουν ότι αυτές μεταβιβάζονται διά των αισθήσεών μας. Για να αποδείξουν διά τεκμηρίων ότι οι ιδέες του πάθους και της επιθυμίας δεν είναι έμφυτες, επισημαίνουν ότι έχουμε μέσα μας προηγούμενη εμπειρία αυτών των συγκινήσεων. Εάν εξετάσουμε προσεκτικά αυτά τα επιχειρήματα, θα διαπιστώσουμε ότι δεν αποδεικνύουν διά τεκμηρίων τίποτε άλλο παρά ότι οι ιδέες έπονται άλλων, πιο ζωντανών αντιλήψεων, από τις οποίες προέρχονται και τις οποίες αναπαριστούν. Ελπίζω ότι αυτή η σαφής απάντηση στο ερώτημα θα βάλει τέλος σε όλες τις σχετικές διαμάχες και θα καταστήσει την εν λόγω αρχή περισσότερο πολύτιμη για τους συλλογισμούς μας από όσο έμοιαζε να θεωρείται μέχρι τώρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Π

Διαίρεση του θέματος

ΕΦΟΣΩΝ, ΑΠΟ Ο.ΤΙ ΦΑΙΝΕΤΑΙ, οι απλές εντυπώσεις μας είναι 1
πρότερες των αντίστοιχων ιδεών τους – με ελάχιστες εξαιρέσεις –, η σωστή μέθοδος για να προχωρήσουμε μοιάζει να είναι η εξέταση των εντυπώσεών μας πριν μελετήσουμε τις ιδέες μας. Οι εντυπώσεις μπορούν να διακριθούν σε δύο είδη, αυτές της ΑΙΣΘΗΣΗΣ και εκείνες του ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΥ. Οι εντυπώσεις του πρώτου είδους εμφανίζονται πρωτογενώς στην ψυχή από άγνωστες αιτίες. Αυτές του δεύτερου είδους προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από τις ιδέες μας, ακολουθώντας την εξής πορεία: Η εντύπωση πρώτα συναντά τις αισθήσεις και μας κάνει να αντιλαμβανόμαστε τη ζέστη ή το κρύο, τη δίψα ή την πείνα, κάθε λογής ευχαρίστηση ή πόνο. Ένα αντίγραφο αυτής της εντύπωσης σχηματίζεται διά του νου, όπου και παραμένει ακόμη και αφού πάψει η εντύπωση. Αυτό είναι που αποκαλούμε *ιδέα*. Αυτή η ιδέα της ευχαρίστησης ή του πόνου όταν επιστρέφει στην ψυχή παράγει νέες εντυπώσεις επιθυμίας ή αποστροφής, ελπίδας ή φόβου, που κανονικά θα πρέπει να ονομαστούν *εντυπώσεις αναστοχασμού*, διότι προέρχονται από τον τελευταίο. Αυτές αντιγράφονται και πάλι με τη βοήθεια της μνήμης και της φαντασίας και γίνονται ιδέες, οι οποίες ενδεχομένως με τη σειρά τους να παράγουν άλλες εντυπώσεις και ιδέες, έτσι ώστε οι εντυπώσεις αναστοχασμού να είναι πρότερες μόνο των αντίστοιχων ιδεών τους, αλλά επακόλουθες εκείνων της αί-

σθησης και προερχόμενες από αυτές. Η διερεύνηση των αισθήσεών μας εμπίπτει περισσότερο στο πεδίο των ανατόμων και των φυσικών φιλοσόφων παρά των ηθικών φιλοσόφων, ως εκ τούτου επί του παρόντος δεν θα επιδοθούμε σε αυτήν. Και, καθώς οι εντυπώσεις αναστοχασμού (δηλαδή, τα πάθη, οι επιθυμίες και οι συγκινήσεις) που πρωτίστως αξίζουν την προσοχή μας προκύπτουν κυρίως από ιδέες, θα χρειαστεί να αντιστρέψουμε τη μέθοδο που φαίνεται πιο φυσική εκ πρώτης όψεως και, για να εξηγήσουμε τη φύση και τις αρχές λειτουργίας του ανθρώπινου νου, να επιχειρήσουμε μια λεπτομερή ανάλυση των ιδεών πριν προχωρήσουμε στις εντυπώσεις. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο έχω επιλέξει εδώ να αρχίσω με τις ιδέες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Για τις ιδέες της μνήμης και της φαντασίας

ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ διαπιστώνουμε ότι, όταν κάποια εντύπωση έχει παρουσιαστεί στον νου, ξανακάνει την εμφάνισή της εκεί ως ιδέα. Αυτό μπορεί να γίνει με δύο διαφορετικούς τρόπους: Είτε διατηρεί σε αξιοσημείωτο βαθμό την αρχική της ζωντάνια όταν εμφανίζεται εκ νέου, οπότε είναι κάτι ανάμεσα σε εντύπωση και σε ιδέα, είτε χάνει εντελώς τη ζωντάνια της, οπότε είναι μια τέλεια ιδέα. Η ικανότητα με τη βοήθεια της οποίας επαναλαμβάνουμε τις εντυπώσεις με τον πρώτο τρόπο ονομάζεται ΜΝΗΜΗ, ενώ η άλλη ΦΑΝΤΑΣΙΑ. Είναι φανερό από την πρώτη στιγμή ότι οι ιδέες της μνήμης είναι πολύ πιο ζωντανές και ισχυρές από εκείνες της φαντασίας και ότι η πρώτη ζωγραφίζει τα αντικείμενά της με πιο διακριτά χρώματα από εκείνα που χρησιμοποιεί η τελευταία. Όταν θυμόμαστε ένα συμβάν του παρελθόντος, η ιδέα του αναδύεται στον νου με έναν εξαιρετικά ζωντανό τρόπο, ενώ στη φαντασία η αντίληψη είναι αμυδρή και άτονη, γι' αυτό και δεν μπορεί εύκολα να διατηρηθεί από τον νου σταθερή και ομοιόμορφη για αρκετό χρόνο. Ιδού, λοιπόν, μια αισθητή διαφορά ανάμεσα στο ένα και στο άλλο είδος ιδεών. Αλλά επ' αυτού θα επανέλθουμε διεξοδικότερα στη συνέχεια.¹

Υπάρχει άλλη μία διαφορά ανάμεσα σε αυτά τα δύο είδη ιδεών, που δεν είναι λιγότερο εμφανής. Συγκεκριμένα,

1. Μέρος ΙΙΙ, κεφ. V.

μολονότι ούτε οι ιδέες της μνήμης ούτε αυτές της φαντασίας, ούτε οι ζωντανές ούτε οι αμυδρές ιδέες, μπορούν να κάνουν την εμφάνισή τους στον νου εάν δεν έχουν προϋπάρξει οι αντίστοιχες εντυπώσεις, ώστε να προετοιμάσουν τον δρόμο, παρ' όλα αυτά η φαντασία δεν περιορίζεται από τη διάταξη και τη μορφή των αρχικών εντυπώσεων, ενώ η μνήμη είναι κατά κάποιον τρόπο δεσμευμένη από αυτή την άποψη, χωρίς καμία ικανότητα τροποποίησης.

Είναι φανερό ότι η μνήμη διατηρεί την αρχική μορφή με την οποία της παρουσιάζονται τα αντικείμενά της. Κάθε φορά που απομακρυνόμαστε από αυτή την αρχική μορφή όταν ξαναθυμόμαστε κάτι, αυτό οφείλεται σε κάποιο ελάττωμα ή μια ατέλεια της μνήμης. Ένας ιστορικός ίσως μπορεί –για να διευκολύνει την αφήγησή του– να εξιστορήσει ένα συμβάν πριν από κάποιο άλλο το οποίο στην πραγματικότητα δεν ήταν μεταγενέστερο. Όμως, εάν θέλει να είναι ακριβής, θα πρέπει να επισημάνει την ανακολουθία και με αυτόν τον τρόπο να επανατοποθετήσει την ιδέα στη σωστή της θέση. Το ίδιο συμβαίνει και με την ανάμνηση των τόπων και των προσώπων τα οποία έχουμε γνωρίσει στο παρελθόν. Η κύρια δραστηριότητα της μνήμης δεν συνίσταται στη διατήρηση των απλών ιδεών αλλά της διάταξης και της θέσης τους. Η αρχή αυτή υποστηρίζεται από τόσο μεγάλο αριθμό κοινών και συνηθισμένων φαινομένων, ώστε δεν χρειάζεται να επιμείνουμε περισσότερο επ' αυτού.

Το ίδιο προφανές είναι και η δεύτερη αρχή μας, που αφορά την ελευθερία της φαντασίας να μεταθέτει και να αλλάζει τις ιδέες της. Οι μύθοι που διαβάζουμε στα ποιήματα και στα μυθιστορήματα καθιστούν την αρχή αυτήν αναντίλεκτη. Εδώ η φύση εμφανίζεται να είναι σε πλήρη σύγχυση και δεν γίνεται λόγος παρά για φτερωτά άλογα, για πύρινους δράκους και για τερατώδεις γίγαντες. Αυτή η ελευθερία που χαρακτηρίζει την πλασματική φαντασία δεν θα φανεί

παράξενη εάν λάβουμε υπ' όψιν ότι όλες οι ιδέες μας είναι αντίγραφα των εντυπώσεών μας και ότι δεν υπάρχει ούτε ένα ζευγάρι εντυπώσεων που να μην είναι τελείως διαχωρισίμο. Δεν χρειάζεται να αναφέρουμε ότι αυτό είναι μια προφανής συνέπεια της διαίρεσης των ιδεών σε απλές και σύνθετες. Οπουδήποτε η φαντασία αντιλαμβάνεται διαφορά μεταξύ ιδεών, μπορεί εύκολα να τις διαχωρίζει.